

ВСТУП

У своїй книзі під назвою “Шлях досконалості” свята Тереза запевняє читачів, що молитва “Отче наш” може привести душу до джерела живої води. Згадує вона і про написане раніше “Життя”, де розповіла про те, що відчуває душа, припадаючи до цієї живої води, та як Бог позбавляє її потягу до земних речей.

Збігло близько десятка років, і Тереза, добре попрацювавши і збільшивши число зреформованих кармелітських монастирів до дванадцяти, 28 травня 1577 року знову береться за перо, маючи намір написати книжку, де б мовилося про речі, великою мірою вже описані в “Житті”. Втім цього разу наказ взятися до писання був спричинений тим, що “Життя” було тоді в чіпких руках інквізиції, де його ретельно вивчали та перевіряли. Ця вирішальна подія відбулася у заснованому Терезою кармелітському монастирі в Толедо. О. Граціан, монах-кармеліт та сповідник майбутньої святої, а крім того – захоплений прихильник розпочатих нею реформ, розповідав про це так: “Що стосується книги, йменованої “Оселі”, то якимось, коли я був настоятелем і розмовляв з нею [Терезою] у Толедо про багато речей, пов’язаних з її духом, вона мовила до мене: “Як же добре було це описано в тій книжці про моє життя, яка зараз в інквізиції!” Я відповів: “Оскільки її в нас немає, пригадай, що можеш, і напиши іншу книжку, але виклади те вчення у загальних рисах, не називаючи на ім’я людину, з якою все те відбувалося.” І так я звелів їй написати цю книгу – “Оселі”.¹

Терезі тоді виповнилося шістдесят два роки, і вона ось уже п’ятий рік щораз докладніше пізнавала глибини духовного життя, що їх описує як останню стадію містичної мандрівки. На той час здобутий нею досвід значно перевищував описане колись у “Житті”. На початку “Внутрішнього замку” вона сама визнає це: “Попри те, що в деяких інших моїх писаннях Господь сподобив мене щось утямити, розумію, що деякі речі – найважчі – я втямила тільки тепер”.²

“Клопоти і погане здоров’я”

Якщо з перспективи глибшого досвіду і кращого розуміння певних речей наказ взятися до написання нової книги видавався цілком обґрунтованим, то з огляду на слабке здоров’я та різні проблеми і випробування зовнішнього характеру, які буквально звалилися на Терезу в той час, одна лишень думка про таке завдання завдавала їй болю. Відтак пролог вона розпочинає, ремствуєючи на те, що мало яке завдання, покладене на неї силою послуху, – а серед них траплялося чимало вельми складних, – було для неї таким важким, як оце – написати ще одну книжку. “Ось уже три місяці відчуваю неабияку слабкість і шум у вухах, – втомлено пише Тереза, – тож навіть за нагальної потреби нелегко мені щось написати”.³

На додачу до жалюгідного стану здоров'я, той рік виявився багатим на різні клопоти та не надто сприятливі події; нова влада вагалася, чи не покласти край усьому, за що вона так завзято боролася протягом останніх п'ятнадцяти років. Терезина праця опинилася в центрі конфлікту, що розгорівся між Мадридом і Римом. Питання юрисдикції стали такими заплутаними, а непорозуміння, суперництво і наклепи – настільки звичною частиною повсякденного життя, що й сучасним історикам годі достеменно встановити реальні причини того протистояння⁴.

У 1576 р. до Іспанії прибув о. Херонімо Тостадо, призначений візитатором, реформатором і генеральним комісаром іспанських провінцій; також на нього було покладено обов'язок виконання рішень капітули чину, що відбулася у П'яченці, де, зокрема, постановили скасувати дома, відкриті в Андалузії всупереч волі генерального настоятеля. “Контемплативним” або “примітивним” отцям було заборонено створювати провінцію чи конгрегацію поза межами провінції Кастилія. Мати Тереза не повинна була залишати свій монастир. Стали ширитися не надто приємні чутки; говорили, що Тостадо, мовляв, приїхав знищити Терезину працю. Сама його присутність викликала неабияке занепокоєння. Проте папський нунцій в Іспанії, Ніколас Ормането, який прихильно ставився до Терези та її починань, порадив Тостадо відкласти візит до Андалузії (де Граціан за наказом нунція саме проводив реформу місцевих кармелітів) і відвідати натомість Португалію. У листі від 7 вересня 1576 р. Тереза писала Марії де Сан Хосе: “Бог визволив нас від Тостадо і, сподіваюсь, допомагатиме нам у всьому. Ти аж ніяк не наговорюєш на нього, описуючи його дії супроти отців-кармелітів босих і супроти мене, бо він ясно дав зрозуміти, що саме так і робив.”

У липні 1577 р. Ормането помер, і без підтримки з боку нунція прибічники Терези відчули, що такі зазнають поразки. Після смерті Ормането мати-засновниця дійшла висновку, що буде краще, якщо вона повернеться до монастиря св. Йосифа в Авілі і залишатиметься там “наче якийсь в'язень” відповідно до наказу генеральної ради (дефініторію). Погіршувало ситуацію й те, що наступник Ормането, Феліпе Сеґа (його слова про Терезу як про “невгамовну непосиду” свідчать щонайменше про погану поінформованість), щойно приступивши до виконання обов'язків, вирішив відмовитися від реформи, яку підтримував Ормането.

Також десь у той час з'явився грубий памфлет, у якому викривалася Тереза, а Граціан звинувачувався у низці злочинів, декотрі з яких були аж надто безглуздими та приголомшливими, щоб у них повірили; втім цього виявилось достатньо, щоб принаймні породити слабкі підозри. У жовтні 1577 р. Терезу було ще раз обрано настоятелькою монастиря Воплочення; у неї ж зовсім не лежала душа до того, щоб знову брати на себе таку відповідальність. Коли про це обрання стало відомо, Тостадо мимоволі прийшов Терезі на порятунок і наказав анулювати результати абсолютно правочинних виборів. Монахинь, які під час других виборів і далі вперто голосували за Терезу, було з дотриманням належної процедури покарано відлученням. Хоч Тереза й тішилась тим, що її залишили у спокої, вона намагалася протестувати проти такої несправедливості: “Вчені мужі стверджують, що їх зовсім не відлучено і що ці монахи ідуть супроти Собору, оголошуючи настоятелькою ту, що отримала меншість голосів... Всі вражені тим, що побачили, бо це дуже образливо для кожного”.⁵

Власне перебуваючи в самісінькому осередді всіх цих неприємних і тривожних подій, Тереза й заходила писати вельми глибоку працю,

присвячену молитві. Розпочала вона – вельми доречно – у празник Пресвятої Трійці, 2 червня 1577 р. Лише трохи більше місяця їй знадобилося, щоб дійти до опису п'ятої оселі. Підставою для такого припущення служить примірник рукопису, написаний у Толедо; він закінчується другим розділом п'ятої оселі. У середині липня Тереза поїхала з Авілі. Вже у другому розділі четвертої оселі вона скаржиться на незручності, пов'язані з перервами у писанні: “Боже мій милий, і за що я оце взялася! Забула вже, про що говорила, позаяк через нагальні справи і слабке здоров'я відклала було писання до кращих часів, і тепер, зважаючи на мою погану пам'ять, все це вийде не до ладу – не до складу, я ж бо не завдала собі клопоту перечитати написане”.⁶

Робота над книгою не поновлювалася аж до початку листопада, про що сама авторка говорить на початку четвертого розділу п'ятої оселі: “Відколи я розпочала, минуло майже п'ять місяців, а через поганий стан голови не можу перечитати написане, тож так і продовжуватиму – без ладу і складу; ймовірно, щось і повторю двічі”.⁷ Менш ніж за місяць, до 29 листопада, вона довела роботу до кінця, написавши другу половину книги – більшу за створену вітку. Таким чином, на написання цього шедевра духовної літератури пішло фактично тільки два місяці.

Натхнення

Попри всі випробування і слабке здоров'я, Тереза твердо трималася своєї віри в те, що “послух зазвичай полегшує навіть ті речі, які на перший погляд видаються неможливими”.⁸ Приступаючи до праці, вона писала: “[Господь] у своїй доброті допомагав мені у стількох інших, набагато важчих справах, що й тут мені залишається хіба уповати на Його милосердя”.⁹ Її молитви було почуто. До тієї пори, коли вона заходила писати епілог, настрої у неї цілком змінилися: “Я почала було писати цю книжку не вельми охоче, і сама на початку в цьому зізналася, та тепер, закінчивши її, дуже задоволена і вважаю, що попрацювала не марно, хоч не така то була й велика праця”.¹⁰

Складається враження, що іноді Тереза відчуває особливе натхнення, а той факт, що цю блискучу працю написано за такий короткий термін, сам по собі є достоту надзвичайним. В одному місці вона пише: “Якщо мені досі вдалося сказати про цю молитву щось корисне, то це, зрозуміло, не моя заслуга”.¹¹ Звертаючись до теми містичної молитви, Тереза молиться такими словами: “Щоб розпочати мову про четверту оселю, мушу знову зробити так, як уже зробила, – покластися на Святого Духа і благати Його, щоб говорив замість мене, інакше не зумію описати решту осель так, щоб можна було все зрозуміти”.¹² Серед тих, хто на власні очі бачив, як Тереза писала цю книгу, була й Марія дель Насім'єнто, яка згодом залишила таке свідчення: “Коли вищезгадана мати Тереза від Ісуса писала книжку, звану “Оселі”, то перебувала в Толедо, й очевидиця [Марія] сама бачила, як вона писала після причастя і робила це так швидко та з таким прегарним виразом на обличчі, що очевидиця лишень чудувалася; [мати Тереза] була настільки поглинута писанням, що навіть гамір, який вряди-годи там зчинявся, їй не заважав; отож очевидиця збагнула, що увесь цей час вона була у стані молитви і все написане пройняте відтак духом молитви”.¹³

Образ замку

З часом “Внутрішній замок” стали вважати найкращим узагальненням Терезиною духовного вчення, викладеного тут у формі опису замку, що складається з семи осель, які можна умовно поділити на дві групи. Описуючи, перші три оселі, авторка зосереджується на тому, чого може досягнути людина за допомогою власних зусиль і звичайної ласки. В інших чотирьох оселях мова йде вже про пасивні або ж містичні елементи духовного життя. Термін “надприродна молитва” (споглядання) в Терези охоплює цілу низку форм та ступенів натхненої або містичної молитви. Словами “досконале споглядання” вона визначає тільки ті чисті форми споглядання, що стрічаються у п'ятій, шостій та сьомій оселях.

Як і слід було сподіватися, у богословському середовищі постало питання про те, як у Терези з'явилася думка скористатися для опису внутрішнього життя образом замку. Її власні слова з цього приводу залишають чимало простору для різних тлумачень: “Коли я сьогодні благала Господа, щоб Він озвався до мене, бо не знала, що сказати і з чого розпочати сповнення окресленого вище завдання, мені спало на думку те, про що я зараз і поведу мову та що можна покласти в основу: нашу душу можна порівняти з замком із цільного діаманта або прозорого кристала, в якому багато покоїв, як ото на небі – багато осель”.¹⁴ Давніше, висловлюючи схожі думки у “Шляху досконалості”, Тереза писала: “Уявімо собі, що в нашій душі стоїть розкішний палац, збудований із золота та коштовного каміння; словом, оселя, гідна такого великого пана як наш Господь... Уявіть також, що в палаці мешкає великий Цар”.¹⁵

Один із перших біографів Терези, о. Дієго де Єспес, наводить вельми цікаве свідчення: виявляється, Тереза розповіла йому, що в 1577 р., напередодні неділі Пресвятої Трійці, Бог в одну мить показав їй, як має бути побудована ціла книга. Вона побачила “дивовижну кришталеву кулю, подібну на замок, у якому було сім осель, і в сьомій, у самісінькому центрі, в сліпучому сяйві сидів сам Цар Слави. Звідти Він скрашує та осяює всі оселі аж до зовнішніх мурів. Що ближче мешканці замку до його осереддя, то більше світла вони отримують. Поза мурами панує морок, там аж кишать жаби, змії та всіляке отруйне гаддя. Коли Тереза милувалася цією красою, що її Божа ласка передає душам, світло зненацька зникло і, хоч Цар Слави і не залишав замку, кристал оповила темрява, і він став бридкий на вигляд та схожий на шматок вугілля і почав страшенно смердіти, а отруйні створіння, що повзали довкола, отримали змогу увійти всередину. Таким є стан душі у грісі”.¹⁶ Тереза розповіла це Єспесові, своєму колишньому духівникові, коли випадково зустрілася з ним у якомусь заїзді в Аревало однієї сніжної днини чи то у 1579, чи у 1580 р. Єспес також із певним самовдоволенням додає, що “хоч у “Житті” й “Оселях” вона й згадує про цей випадок, проте ніде у зазначених книгах не розповідає про нього так докладно, як розповіла мені”.¹⁷ Втім, якщо це видіння Тереза справді побачила у 1577 р., то нам залишається хіба дивуватися, яким чином згадка про нього могла потрапити до “Життя”, написаного у 1560-х, і піддавати сумнівам свідчення Дієго де Єспеса. Так чи інакше, вжите Терезою не надто конкретне формулювання “мені спало на думку” (*se me ofreció*) не дає підстав відкидати ймовірність того, що в основу обраного нею символа справді лягло певне видіння.

У “Житті” Тереза пише, що одного разу і справді мала містичне видіння, в якому перебувала біля Бога та бачила, що означає для душі бути у смертному гріху: “Якось, коли я читала разом із усіма сестрами часи церковного правила, моя душа раптом сягнула стану зібраності; вона здавалася мені подібною на яскраве і добре відполіроване дзеркало, на якому не було жодної плямки – ні вгорі, ні внизу, ні по боках. Посередині цього дзеркала мені явився Господь наш Ісус Христос... Мені було дароване розуміння того, що значить для душі перебувати у смертному гріху. Тоді це дзеркало мовби вкривається імлою, а далі чорніє; відтак Господа не видно, хоч Він повсякчас перебуває в душі, даруючи їй буття”.¹⁸ Далі в тому ж розділі з Терезиних слів випливає, що власне завдяки цьому досвідченню з’явилося характерне для неї порівняння божественної природи з надзвичайно прозорим діамантом, у якому видно все, в тому числі й гріх в усій його огидності.¹⁹

Хай які припущення можна робити з приводу сказаного вище, слід відзначити, що “Внутрішній замок” базується насамперед на власному досвіді Терези, і хоч вона намагається сховатися за спиною якоїсь жінки, що з нею буцімто добре знайома, вміння приховувати власну ідентичність їй страшенно бракує.

Узагальнений виклад

Хоч зовнішні мури замку (тіло) нічим особливим не відзначаються, вони все ж можуть відволікати увагу душі від осяйного внутрішнього замку.²⁰ Всередині замку – вгорі, внизу та обабіч – є багато осель. Інакше кажучи, духовне життя, що проходить у замку, – це складний процес, який охоплює індивідуальні здібності людини, розмаїття шляхів та способів їхньої реалізації та різні ступені духовної глибини. Сім вказаних стадій – це лишень загальні рівні, кожен із яких містить широкий спектр варіантів подальшого розвою. Говорячи про сім осель, мусимо пам’ятати, що “у кожній з цих осель багато інших домівок; розташовані вони і вгорі, і внизу, і навколо, в них чудові сади, водограї, лабіринти і багато інших вельми приємних речей, і це спонукатиме вас безнастанно підносити хвалу великому Богові, який створив душу на свій образ і подобу”.²¹ У самому центрі замку знаходиться Божа оселя.

За вхідну браму до замку править молитва.²² Молитва – це двері у Божу тайну і водночас засіб спілкування з Ним. Вона уможливає особисті відносини з Господом, що здійснюються у сокровених глибинах душі.

Перша оселя. Залишаючи поза увагою душі, які перебувають за межами замку (понівечені та скалічені, вони потребують особливої допомоги та зцілення від самого Господа, щоб увійти до замку²³), Тереза починає мову про тих, хто увійшов до першої оселі. Тільки слабке світло пробивається сюди з осяйної царської світлиці. Надто багато всього приваблює і відволікає тут душі, а отже й перешкоджає їм шукати світло істини. “Щось подібне, як на мене, діється і з душею, яка хоч і не в зовсім поганому стані перебуває, але настільки поглинута мирськими турботами і так переймається своїм маєтком, почестями, справами – про це я згадувала й раніше, – що хоч би й хотіла бачити свою красу і насолоджуватися нею, та не може, бо завше щось їй заважає, ніяк вона того гаддя не здихається”.²⁴ Втім, у таких людей теж є добрі бажання; за нагоди вони навіть моляться. Як і кожному, їм треба пізнавати себе, а також красу душі у благодаті і, навпаки, її потворність у гріху; словом, потребують певного

розуміння християнської тайни гріха і благодаті. В міру того, як душа чинить поступ до середини замку, зростає рівень її самопізнання і смирення.

Друга оселя. Тут бачимо приміщення для тих, хто вже здійснив свої перші кроки у молитві і краще сприймає спонуки та заклики Христової ласки, яка сягає їх насамперед через зовнішні чинники, як-от книги, проповіді, спілкування з добрими друзями, а також через випробування. Боротьба з силами зла відчувається тепер гостріше; саме час висловити вельми характерний для Терези постулат, який зводиться до того, що духовне життя не може опиратися на одні лишень втіхи. Людина повинна змагати до узгодження своєї волі з волею Божою.

Третя оселя. Щоб зберегти вірність молитві і вистояти в боротьбі, треба йти вперед.²⁵ Ті, що сягнули цієї стадії, починають подовгу утримуватися від образ Всевишнього; такі душі остерігаються повсякденних гріхів, їм до вподоби аскетичні звичаї та періоди духовної зібраності, вони намагаються не марнувати часу, виявляти милосердя до ближніх і дотримуватися певної рівноваги у мові, одежі та провадженні свого домашнього господарства. Ці люди – добрі християни, і Господь не боронитиме їм увійти навіть і до останньої оселі, якщо вони цього захочуть.²⁶ Втім, почувши вимоги, які визначають шлях до досконалості, вони можуть відмовитися від такого наміру, як це сталося, приміром, з молодиком, згаданим у Євангелії. Будь-яка загроза їхній заможності або честі вмить засвідчує, наскільки вони прив'язані до цих речей; також ці люди дуже переймаються станом свого здоров'я і страшенно бояться всього, що може їм загрожувати у цьому відношенні.²⁷ Окрім небажання розлучатися з багатством і честю, вони також схильні надто вразливо сприймати провини інших і швидко відволікатися навіть через легеньке відчуття сухості.²⁸ Хоч такі люди знаходять більше втіхи в духовному житті, ніж у матеріальних вигодах та насолодах, вони все ж рідко здобувають глибший, значно приємніший мир і спокій, властивий спогляданню; таке трапляється з ними хіба час від часу і може вважатися запрошенням краще готуватися до того, що чекає їх попереду.²⁹ Їм потрібно іноді розмовляти з людьми, які вже звільнилися від притаманних цьому світу ілюзій.

Тереза описує перші три оселі не надто докладно і небагато говорить тут про молитву; крім того, у цій частині книги немає порад методичного характеру. У читача складається враження, що авторка воліє якомога швидше перейти до розділів, більш безпосередньо пов'язаних із Божою діяльністю; вона скаржиться, що коли нас спонукають молитися, то пояснюють тільки те, що можемо зробити ми самі, і зовсім мало говорять про те, що робить Господь, “про надприродне”.³⁰ Саме потребу душі у знаннях про пасивну молитву і має намір задовольнити Тереза.

Тут можна поставити таке питання: чи є сенс читати про містичну молитву і ласки людині, яка з тієї чи іншої причини такого досвідчення не здобуває? У відповідь Тереза говорить, що обізнаність з Божими діяннями спонукає сприйнятливую людину до хвалебної молитви, й у властивому їй стилі наводить такий аргумент: якщо, читаючи про подібні речі, навіть така нікчемна особа, як вона, відчувала спонуку підносити хвалу Богові, то наскільки ж більше хвалитимуть Його в такому разі душі достоту добрі і смиренні? Поза тим, Тереза вважає, що описані ласки несуть із собою багато любові і сили, відтак даючи людині змогу робити більше добра та мандрувати вперед, не докладаючи надмірних зусиль. Прочитавши про ці ласки, людина усвідомить, скільки всього може втратити з власної вини. Щобільше, викладені в книзі свідчення про

здобутий Терезою досвід споглядання, у яких висвітлено стільки аспектів християнської віри, дає вченим богословам безліч поживи для роздумів.³¹

Четверта оселя. Звідси розпочинається опис надприродних чи то містичних досвідчень, і перед Терезою постає питання про те, як пояснити натхнену молитву.³² Спершу вона шукає рішення, аналізуючи різницю між втіхами (*contentos*) і духовними насолодами (*gustos*), і зазначає при цьому, що перші зароджуються в людській природі і закінчуються у Бозі, тоді як останні, навпаки, розпочинаються у Бозі і переходять до людської природи.³³ Втіхи, отже, постають внаслідок наших зусиль, підтриманих Божою ласкою; натомість до духовної насолоди наші зусилля не мають жодного відношення, її отримуємо пасивно. У цій оселі мова йде про перші ступені натхненої молитви. Хоч не існує чітких правил, які визначали б, скільки часу потрібно для того, щоб сягнути цього рівня, “потрібно не дуже багато думати, а дуже сильно любити; відтак робіть те, що схиляє до більшої любові”.³⁴ На Терезину думку, любов полягає “не у великій насолоді, а в тому, щоб твердо вирішити і прагнути в усьому догоджати Богові, намагатися, наскільки це можливо, не ображати Його та благодати про примноження слави й почитання Його Сина”.³⁵

Така споглядальна молитва розпочинається пасивним досвідченням зібраності, лагідним спрямуванням властивостей душі досередини; такий стан цілком відрізняється від зібраності, досягнутої за рахунок людських зусиль.³⁶ Ця молитва натхненої зібраності – це менш інтенсивна форма початкового споглядання або, як називає її Тереза, молитва супокою. Доки воля відпочиває у молитві супокою, у мирі, породженому перебуванням біля Бога, розум (послуговуємось тут притаманною Терезі термінологією) продовжує діяти. Потрібно “відпустити” розум і повністю віддати себе в руки любові,³⁷ адже неувважність, думки, що блукають довкола, – це характерна особливість людської природи, уникнути якої можна не більше, ніж потреби у їжі чи сні.

Далі, намагаючись пояснити різницю між набутою і натхненою молитвою, Тереза наводить ще одну аналогію: різні способи, завдяки яким наповнюються водою дві водойми. До одної вода потрапляє через акведуки, споруджені з неабиякою винахідливістю, тоді як друга наповнюється просто з джерела, що б'є з землі саме там, де треба. Втім, цінність молитви не можна визначати, зважаючи на її пасивний характер; радше, “ці істини про молитву найкраще пізнаються у ділах і у плодах”.³⁸

Насамкінець варто зазначити, що саме в цій оселі, де пасивна молитва ще знаходиться на початковій стадії, природне (активне) і надприродне (пасивне) поєднуються воедино. Для душі увійти сюди не є чимось незвичним.

П'ята оселя. Для цієї оселі характерною є молитва злуки – досвідчення, у якому властивості душі повністю змовкають або, відповідно до Терезиною слововжитку, завмирають; згаданий стан породжує в душі впевненість, що вона “була в Бозі, а Бог – в ній”.³⁹ Коли злука з Богом була лишень частковою, як-от у попередній оселі, такої впевненості в душі немає.⁴⁰

Тут Тереза, яка ніколи не припиняє шукати найкращі ілюстрації для своїх слів, наводить нову аналогію. Облишивши замок і водойми, вона вирішує пояснити свої думки за допомогою достоту незвичного прикладу: шовкопряда. Користуючись цим образом, вона вельми майстерно описує смерть і нове життя Ісуса Христа. У молитві злуки сам Бог стає оселею чи то пак коконом, у якому людина знаходить свою смерть. Коли душа справді помирає для себе і своїх прив'язаностей, то виходить з кокона змінена, як той маленький білий метелик.⁴¹

Наголосивши на смерті душі у Христі, Тереза наводить свою останню аналогію, за допомогою якої і провадить читача через решту осель аж до самого осереддя замку: йдеться про шлюб і приготування до нього. У ті часи двоє людей перед заручинами поступово проходили певні стадії знайомства, прагнучи спершу дізнатися, чи є між ними хоч якась схожість, а відтак – чи є шанс на зародження любові. Якщо відповідь на ці запитання була ствердною, між ними відбувалися додаткові зустрічі, які мали поглибити їхнє знайомство. Отож у досвідченнях злуки, що їх описує Тереза, Всевишній прагне дати душі можливість краще Його пізнати.⁴²

Авторка наголошує на тому, що любов не повинна бути бездіяльною. Душа, яка сягнула такої близькості з Богом, мусить виявляти виняткову пильність і уважність у практикуванні чесноти, а також особливо уважно ставитися до любові до ближнього, смирення (прагнення вважатися найменшим та найупослідженішим) і належного виконання повсякденних обов'язків.⁴³

Шоста оселя. Цій стадії духовної мандрівки присвячено найдовшу частину “Внутрішнього замку”. Тереза описує тут багато надзвичайних містичних феноменів. Хоч духовні заручини й відбуваються саме в цій оселі, бажання душі мають спершу зрости, і їй доведеться заплатити за це певну ціну.⁴⁴ Через палке прагнення бути з Богом і спричинені таким прагненням страждання Господь дарує душі відвагу звучитися з Ним і взяти Його собі за Подруга.⁴⁵ Усвідомлюючи, що читачі дивуватимуться – навіщо, мовляв, потрібна відвага, щоби скористатися такою привабливою можливістю, – Тереза рішуче заявляє: “Повірте вже мені, відваги тут треба більше, ніж ви собі уявляєте”.⁴⁶ Без дарованої Богом відваги така злука просто неможлива. Душа набуває сил через безліч випробувань як зовнішнього, так і внутрішнього характеру: спротив з боку інших; хвалу (яка сама по собі стає випробуванням); важкі недуги; душевні страждання, страх та нерозуміння з боку сповідників, що, у свою чергу, спричиняє тривогу з приводу того, що Бог може дозволити душі піддатися на обман; нестерпне почуття внутрішньої пригніченості і навіть відсторонення від Бога.⁴⁷

Крім того, підготовка до заручин відбувається у формі певних духовних пробуджень та імпульсів, що відчуваються у глибині душі і поділяються на дуже багато різновидів; в тому числі йдеться і про завдані любов'ю рани, які можуть викликати водночас біль і насолоду.⁴⁸

Самі заручини відбуваються, коли Всевишній “насилає на душу нестяму і на якийсь час позбавляє її чуттів, бо інакше, перебуваючи так близько від Його неймовірної величі, вона просто не вижила б”.⁴⁹ Хоч душа, яка знаходиться в екстазі, втрачає здатність усвідомлювати прояви зовнішнього життя, вона ще ніколи не була така свідома Божих істин і ніколи не відчувала такого глибокого просвітлення та пізнання Бога.⁵⁰

Окрім мовлених Богом слів, які приносять щедрі плоди, душа на цій стадії може також за посередництвом розумових та уявлюваних видінь набувати розуміння Божих тайн.⁵¹ Господь розкриває перед нею небесні таємниці. Деякі з них відзначаються такою глибиною, що душі не до снаги їх витлумачити; інші, натомість, можна до певної міри пояснити. Надприродні реалії, що ставали предметом містичних досвідчень Терези, були настільки різноманітні і складні, що навіть учених охоплює збентеження при спробі хоч якось їх упорядкувати. Опис різних Божих ласк часто супроводжується їхнім ґрунтовним аналізом і викладом детальних правил, які дають змогу відрізнити непідробні містичні досвідчення від псевдомістичних явищ. Плоди, що їх породжують в душі справжні ласки, схожі на коштовності, якими Жених обдаровує наречену; це

знання про Божу велич, самопізнання у поєднанні зі смиренням і відмова від земних речей, за винятком хіба тих, які можуть стати у пригоді в служінні Богові.⁵² Врешті-решт радість сягає такої межі, що душа прагне стати Божим глашатаєм для цілого світу, аби всі допомагали їй підносити хвалу Господеві.⁵³

Говорячи про розумові та уявлювані видіння Христа, Тереза зупиняється, щоб висловити кілька рішучих тверджень стосовно Христа у Його людській та Божій природі, який супроводжує душу в духовній мандрівці. Саме через Нього ми отримуємо всі благословення й ласки. Жоден стан не є настільки піднесеним, щоб можна було звертатися тільки до Божої природи Христа й відтак відкинути всі думки про Його людську природу. “Життя довге і в ньому багато випробувань, тож для того, щоб зносити їх якомога досконаліше, маємо повсякчас звертати погляд до Христа, який є нашим Вірцем, і до Його апостолів та святих. Благий Ісус зі своєю Пресвятою Матір’ю – надто добрі супутники, щоб віддалятися від них”.⁵⁴ Тут Тереза робить вельми важливу річ – вказує на різницю між дискурсивним розважанням про Христа і споглядальним перебуванням біля Нього. Вона стверджує, що схильні до споглядання душі зазвичай неспроможні під час молитви поринати у дискурсивні роздуми про тайни Христового життя і Страстей. Проте споглядання цих тайн, простий погляд на них не стане на перешкоді й найбільш піднесеній молитві, вважає Тереза.⁵⁵ Навпаки, зусилля, спрямовані на те, щоб забути Христа і всякчас жити, зосередившись виключно на божественній природі, призводять до того, що душа не може увійти до двох останніх осель. Авторка вельми рішуче обстоює цю думку. Очищення людини відбувається не тільки через страждання – невід’ємну ознаку людського стану, але й, у першу чергу, через зв’язок з особою Христа в Його людській і Божій природі.

Завдяки численним ласкам та очищенню прагнення любові постійно зростає, і метелик знай пурхає, не знаючи спокою. Це прагнення виливається у надзвичайні духовні муки, які стають для душі остаточним очищенням духа перед вступом до сьомої оселі, “як ото душі проходять через чистилище, щоб потрапити до раю”.⁵⁶ Така сильна духовна мука може не тільки викликати екстаз, як і велика духовна радість; вона ще й здатна поставити людину під загрозу смерті.⁵⁷ Так чи інак, а душа усвідомлює, що згадане духовне страждання є безцінною ласкою.

Сьома оселя. Внаслідок миттєвостей великого просвітлення Тереза отримала змогу навчати інших, що між шостою і сьомою оселями немає зачинених дверей. Якщо вона розділяє їх, то лишень тому, що “в останній оселі відбуваються речі, не відомі тим, хто ще не увійшов до неї”.⁵⁸ У молитві злуки, про яку йшлося у п’ятій оселі, і в нестямі, поясненій у сьомій, Господь робить душу сліпою і глухою, як то було з апостолом Павлом під час його навернення. Коли Бог поєднує душу з собою, вона зовсім не може збагнути природу цієї ласки.⁵⁹ Проте в сьомій оселі така злука здійснюється інакше: “благий наш Бог хоче, щоб душі спала полуда з очей і щоб вона бачила та розуміла ласку, яку їй даровано, хоч і відбувається це у доволі дивний спосіб”.⁶⁰ Сповнена новою силою, людина, яку піднесено до таких високих тайн, більше не втрачає рівновагу і не впадає в екстаз, а радше досвідчує їх як щось належне і природне.

Душа входить до цієї останньої, найбільш осяйної оселі через дивовижне розумове видіння Пресвятої Трійці. Тереза особливо наголошує на силі цього досвідчення, що здійснюється “у найсокровенніших глибинах”⁶¹, до яких раніше не було доступу. Хоч присутність Трійці в душі відчувається повсякчас, проте вона не розкривається в усій повноті світла, як уперше чи згодом, коли

“Господь наш, якщо буде на те Його воля, відкриває вікно розуму”.⁶² Благоговіння викликає той факт, що згадане постійно присутнє розумове видіння Трійці зовсім не перешкоджає повсякденному виконанню численних та різноманітних завдань, спрямованих на служіння.

Благодать духовного шлюбу, досконалої злуки, дарується і в цій центральній оселі; відбувається це через уявлюване видіння пресвятої людської природи Господа, аби душа “збагнула, що приймає такий нечуваний дар, і не мала стосовно цього жодних сумнівів”.⁶³ Це видіння настільки відрізнялося від попередніх, що Тереза, за її власним зізнанням, “мало не остовпіла”; як і видіння Трійці, воно відбувається у найсокровенніших глибинах духа. У подальшому ця ласка, яка повторюється не раз, перетворюється на розумове видіння. Передбачаючи нерозлучність, термін “шлюб” визначає характер злуки з Господом і ступінь Його любові. Любов ця така сильна, що дух зливається воедино з Богом (“так само не можуть розлучитися ті, хто вступив у шлюб”⁶⁴). Позбавлена можливості розділитися (як і духовні заручини, уподібнені до злиття та роз’єднання двох свічок), злука духовного шлюбу спонукає Терезу до думок про дощ, який падає у річку, про потік, що впадає у море, або про світло, яке лється до кімнати через два вікна, а тоді зливається до купи.⁶⁵

Тут метелик помирає з великою радістю, адже його нове життя – це Христос. Св. Павло каже: “Хто ж пристає до Господа, є одним духом”, а також “Для мене життя – Христос”.⁶⁶ Отож остаточною метою Терезиної мандрівки – духовний шлюб – є злука з Христом, який живе уже не як божественний Логос, а як Воплочене Слово; Він воскрес і асоціюється тепер із ознаками свого земного життя, особливо ж – із ознаками Воскресіння. З плином часу душа щораз краще розуміє, що її життя – це Христос.

Розглянувши наслідки зазначеної злуки, Тереза в останньому розділі пояснює, що мета всіх цих дивовижних ласк полягає у тому, аби людина могла жити як Христос; також вона наголошує, що плодом духовного шлюбу мають бути добрі діла. Внутрішній мир дарує тим, хто дійшов сюди, таку міць, що вони можуть легше зносити зовнішні бурі і мають досить сили служити.⁶⁷ Їхнє служіння може носити винятковий характер, як-от Терезине, проте це не обов’язково. Треба зосередитися на служінні тим, хто перебуває поряд. “Господь зважає не стільки на велич наших учинків, скільки на любов, з якою їх здійснюємо”. Нашу жертву Він долучить до своєї, яку приніс за нас, щоб “наше піднесення набуло повної вартості й заслуги не з огляду на наші нікчемні діла, а зважаючи на нашу любов до Нього”.⁶⁸

У пролозі Тереза засвідчує свій намір писати про молитву, і кожен, хто прочитає “Внутрішній замок”, либонь, погодиться, що це справді книга про молитву та її стадії. Проте в листі, датованому 7 грудня 1577 р., а відтак написаному через тиждень після завершення праці над рукописом, Тереза згадує про свою книгу у дещо іншому ракурсі. Вона говорить, що це книга про Бога (“в ній мова про те, хто Він”). Ця заувага ясно свідчить про те, що для Терези молитовна мандрівка внутрішнім замком аж до самісінького його осереддя – це не що інше, як велична і подивугідна праця Божої любові.⁶⁹

Автограф

“Внутрішній замок” не було переглянуто, хоч на полях рукопису збереглися зауваги цензорів. Між 13 червня і 6 липня 1580 р. у монастирі кармеліток в Сеговії о. Граціан і домініканець о. Дієго де Янгуас переглянули Терезину працю, відзначаючи проблемні місця, викреслюючи певні уривки і вносячи виправлення. Чимало з Граціанових виправлень викликали невдоволення у біографа Терези, єзуїта Рібери, і це навіть спонукало його написати на розвороті автографа дошкульний докір на адресу цензорів праці.⁷⁰ Хосе Вісенте Родрігес висловлює припущення, що Граціан просто вбивав час, позаяк перебував у цій частині Іспанії, очікуючи на брєве з Рима.⁷¹

Тереза віддала свою нову книгу Граціанові, оскільки її “Життя” все ще знаходилося в інквізиції. У 1580 р. Граціан привіз її до Севільї і передав на збереження Марії де Сан-Хосе. Десь між 1582 і 1585 рр. Граціан, який на той час ще обіймав уряд провінціала, подарував працю дону Педро Сересо Пардо, щедрому благодійникові босих кармелітів. Між 1586 і 1588 рр. автограф знаходився у брата Луїса де Леона, який у цей час готував перше видання праць Терези; потім його було повернуто дону Педро Сересо. У 1618 р. донька дона Педро, донья Констанція де Аяла склала обіти в монастирі кармеліток босих в Севільї. До монастиря вона принесла з собою і автограф “Внутрішнього замку”, і відтоді він там і зберігається. Лишень у 1961 р. рукопис привезли до Рима для реставрації, проте вже наступного року шедевр духовної літератури у чудовому стані було повернуто севільським кармеліткам. Книга в червоній палітурці, яку авторка називала діамантом, тепер лежить, наче рубін, у ковчезі, стінки якого, схожі на стіни авільської обителі, зроблено у формі замку.

Св. Тереза з Авіли

ВНУТРІШНІЙ ЗАМОК

ЗМІСТ

ОСЕЛЯ ПЕРША

РОЗДІЛ 1

Мова про красу і гідність наших душ. Дається порівняння, аби все це пояснити, а також ідеться про пожиток, що його приносить усвідомлення цієї істини та розуміння того, які ласки отримуємо від Бога, а також і того, що за браму до згаданого понижче замку править не інше що, як молитва.

РОЗДІЛ 2

Йдеться про те, яка потворна душа у смертному гріху, і про те, як Господь зволив показати це одній людині. Ще мова піде про те, як пізнати самого себе. Розділ цей вельми корисний, бо містить речі, варті уваги. Також розтлумачено, що мається на увазі під оселями, з яких складається замок.

ОСЕЛЯ ДРУГА

РОЗДІЛ 1

Йдеться про те, наскільки визначальною є наполегливість, якщо ставити собі за мету сягнути останніх осель, і про те, який сильний спротив чинить цьому диявол, а також про те, як важливо з самого початку не збитися з дороги. Подається дуже добрий, перевірений досвідом спосіб на все це.

ОСЕЛЯ ТРЕТЯ

РОЗДІЛ 1

Мова про те, що заки перебуваємо у вигнанні, постійно відчуваємо невпевненість і загрозу, хай як високо здійнялися, а також про те, що треба відчувати страх Божий. Подано тут кілька добрих порад, які неодмінно стануть у пригоді.

РОЗДІЛ 2

Далі мова про те саме, про нестачу почуттів на молитві і про те, що, на її думку, може тут трапитися, а також про те, як треба себе випробовувати і як випробовує Господь тих, хто перебуває в цих оселях.

ОСЕЛЯ ЧЕТВЕРТА

РОЗДІЛ 1

Йдеться про різницю між втіхою у молитві і духовною насолодою; також мова про те, що розум – це одне, а помисел – інше. Знання ці вельми корисні для тих, хто часто відволікається від молитви.

РОЗДІЛ 2

Продовжується та ж тема і за допомогою порівнянь пояснюється природа духовної насолоди та як її сягнути, не змагаючи до цього.

РОЗДІЛ 3

Мова про молитву зібраності, що її Господь зазвичай посилає нам перед згаданю повище; описано її плоди, а також наслідки духовних насолод, про які йшлося в попередньому розділі.

ОСЕЛЯ П'ЯТА

РОЗДІЛ 1

Починається мова про те, як душа злучається з Богом у молитві і як розпізнати, чи ця злука не є оманю.

РОЗДІЛ 2

Далі йдеться про те саме. За допомогою витончених порівнянь пояснюється молитва злуки; описано, як вона діє в душі. Дуже важливий розділ.

РОЗДІЛ 3

Мова про те саме. Розповідається про інший різновид злуки, що її може сягнути душа з Божою поміччю, і про те, яке важливе місце посідає тут любов до ближнього. Розділ цей вельми корисний.

РОЗДІЛ 4

Далі мовиться про те саме; детальніше пояснюється цей різновид молитви. Йдеться також про те, яка важлива на цьому шляху пильність, бо лукавий докладає неабияких зусиль, щоб змусити душу повернути назад.

ОСЕЛЯ ШОСТА

РОЗДІЛ 1

Тут мова про те, що великі ласки від Господа зазвичай ідуть у парі з великими випробуваннями. Описано деякі з цих випробувань і подано кілька порад стосовно того, як мають поводитися ті, хто перебуває у цій оселі. Цей розділ вельми корисний для всіх, хто зазнає духовних страждань.

РОЗДІЛ 2

Йдеться про різні способи, за допомогою яких Господь наш пробуджує душу. Боятися тут, здається, нічого, хоча досвідчення це вельми піднесене і поєднане з великими ласками.

РОЗДІЛ 3

Мова про те саме; описується, як Бог, коли забажає, промовляє до душі. Крім того, подано поради стосовно того, як слід поводитися, не опираючись на власну думку; вказано й ознаки, за якими можна розпізнати, коли це облуда, а коли – ні. Вельми корисний розділ.

РОЗДІЛ 4

Розповідається про те, як Господь змушує душу завмерти під час молитви нестями, екстазу або захоплення (на мою думку, все це – одне й те ж), а також про відвагу, яку треба мати, щоб отримати великі дари від Всевишнього.

РОЗДІЛ 5

Далі мова про те саме; розповідається, як душа здійснюється до Бога іншим шляхом, ніж описано у попередньому розділі, і навіть тут потрібна відвага, а також пояснюється децю про ту солодку ласку, що її дарує Господь. Розділ цей вельми корисний.

РОЗДІЛ 6

Описуються плоди молитви, про яку йшла мова у попередньому розділі, і пояснюється, як зрозуміти, де тут істина, а де – омана. Йдеться також про іншу молитву, яку Господь дарує душі з тим, аби вона підносила Йому славу.

РОЗДІЛ 7

Йдеться про те, як душа, отримуючи від Бога описану повище ласку, побивається над своїми гріхами, а також про те, що людям – хай які вони духовні – все одно треба частіше розважати над людською природою Господа нашого і Спасителя Ісуса Христа, думати про Його святі страсті і життя, Його Пресвяту Матір і святих. Розділ цей може принести неабияку користь.

РОЗДІЛ 8

Мова про те, як Бог спілкується з душею через розумове видіння; подано деякі поради. Також ідеться про наслідки такого спілкування, якщо воно справжнє, і дається порада тримати ці ласки в таємниці.

РОЗДІЛ 9

Йдеться про те, як Господь спілкується з душею у видіннях, що приходять через уяву. Також подано пересторогу для душі, щоб не прагнула йти цим шляхом, і пояснюються причини цього. Розділ цей вельми корисний.

РОЗДІЛ 10

Тут мовиться про інші ласки, що їх Бог дарує у спосіб, відмінний від допіру описаного, і про велику користь, яку ці ласки приносять.

РОЗДІЛ 11

Йдеться про певне дароване Богом бажання, яке заповнює душу так стрімко і навалює, що може навіть становити небезпеку для життя, а також про користь, яку приносить ця Божа ласка.

ОСЕЛЯ СЬОМА

РОЗДІЛ 1

Мова про великі ласки, що їх Бог дарує душам, які увійшли до сьомої оселі. Говорить також про те, яка різниця існує, на її думку, між душею і духом, хоч усе це – одна сутність. В цьому розділі багато вартого уваги.

РОЗДІЛ 2

Йдеться про те саме, а також про те, чим відрізняється духовна злука від духовного шлюбу. Подано кілька вельми тонких порівнянь.

РОЗДІЛ 3

Мовиться про те, які дивовижні плоди приносить така молитва. Цим плодам треба приділити особливу увагу, бо вони різюче відрізняються від усього, про що йшлося досі.

РОЗДІЛ 4

Насамкінець пояснюється, навіщо Господь дарує душі такі великі ласки. Йдеться також про те, що Марта і Марія мають допомагати одна одній. Розділ цей вельми корисний.

*Цей трактат написала Тереза від Ісуса, монахиня
Пресвятої Діви з гори Кармель, для своїх сестер та доньок з
чину кармеліток босих.*

ІХС

[Пролог]

1. Мало яке завдання, покладене на мене силою послуху, здавалося мені таким важким, як те, що його оце отримала, – написати щось про молитву. По-перше, маю враження, що Господь не дарував мені ні натхнення, ні охоти до цієї праці, а по-друге, ось уже три місяці відчуваю неабияку слабкість і шум у вухах, тож навіть за нагальної потреби нелегко мені щось написати. Усвідомлюючи, однак, що послух зазвичай полегшує навіть ті речі, які на перший погляд видаються неможливими, я охоче беруся до виконання зазначеного завдання, хоч моя людська природа і страждає, позаяк Господь не вділив мені стільки чесноти, щоб я могла серед непроминальних клопотів безнастанно боротися з постійними недугами та ще й не відчувати осоруги до такої ото праці. Та Він у своїй доброті допомагав мені у стількох інших, набагато важчих справах, що й тут мені залишається хіба уповати на Його милосердя.

2. Думаю, достоту, що не скажу тут набагато більше, ніж тоді, коли мені вже веліли було щось написати¹; радше, боюся навіть, що напишу тепер приблизно те саме. Папути, яких навчають говорити, знають лиш те, що чують чи бачать, те ж всякчас і твердять; десь так і я. Якщо Господь зволить, щоб я сказала щось нове, то так воно і буде завдяки Його милості, або ж Він просто нагадає мені, що я говорила раніше. Я б і цьому була рада, бо пам'ять моя ослабла, і добре було б згадати та повторити хоч те, за що мене хвалили, особливо на той випадок, якщо все це пропало². Коли ж Господь і цього не дасть, то навіть втома і головний біль, отримані внаслідок послуху, підуть мені на користь, хай навіть із написаного мною ніхто не матиме жодного пожитку.

3. Отож я розпочинаю свій послух сьогодні, у день Пресвятої Трійці, року Божого 1577-го, в кармелітському монастирі св. Йосифа в Толедо, де зараз перебуваю³. Усе, що напишу, віддаю на суд тим вельми вченим людям, які власне й поставили переді мною це завдання⁴. Якщо скажу щось всупереч вченню святої Римської Католицької Церкви, то хіба внаслідок свого невігластва, а не через якийсь злий умисел. У цьому можете бути впевнені, як і в тому, що я завжди була, є і буду покійна Божій милості. Нехай же буде Господь повік благословенний і прославлений, амінь.

4. Той, хто звелів мені писати цю книгу, сказав, що монахиням із наших монастирів Пресвятої Діви з гори Кармель треба розтлумачити деякі речі, що стосуються молитви. Він вважає, що жінки краще порозуміються між собою, а мене вони ще й дуже люблять, отож ліпше зрозуміють те, що я їм казатиму. Відтак я збагнула, наскільки важливо мені зуміти все ж щось написати. Тож я й звертатимусь до них, навіть і в думці собі не покладаючи, що те моє писання може комусь іншому стати у пригоді. Велику ж ласку вчинить мені Господь, якщо мої слова призведуть до того, що котрась із монахинь спричиниться до хоча б щонайменшого примноження Його слави. Йому-бо добре відомо, що ні до чого іншого я й не змагаю. Зрозуміло, якщо мені пощастить сказати щось добре, вони збагнуть, що це не від мене, бо ж бачать, що не маю для цього ні здібностей, ні розуму, хіба Господь мені їх подарує у своїх милості; якщо ж не збагнуть, значить у них стільки ж глузду, скільки у мене – хисту до писання.

ОСЕЛЯ ПЕРША

(складається з двох розділів)

РОЗДІЛ 1

Мова про красу і гідність наших душ. Дається порівняння, аби все це пояснити, а також ідеться про пожиток, що його приносить усвідомлення цієї істини та розуміння того, які ласки отримуємо від Бога, а також і того, що за браму до згаданого пониже замку править не інше що, як молитва.

1. Коли я сьогодні благала Господа, щоб Він озвався до мене, бо не знала, що сказати і з чого розпочати сповнення окресленого вище завдання, мені спало на думку те, про що я зараз і поведу мову та що можна покласти в основу: нашу душу можна порівняти з замком із цільного діаманта або прозорого кристала, в якому багато покоїв, як ото на небі – багато жител чи осель¹. Бо ж якщо добре поміркувати, сестри, то збагнемо, що душа праведника – це рай, де Господь, за Його власними словами, радо перебуває². На що ж, по-вашому, подібна світлиця, де знаходить втіху такий могутній, мудрий, добродішний і всеблагий Цар? Не знаходжу нічого, що могло б зрівнятися з величною красою і подивугідною ємністю нашої душі; воістину, найгостріший розум ледве чи здатний їх досягнути, рівно ж як і Бога, бо ж Він сам говорить, що створив нас на свій образ і подобу³.

Якщо все це так, то не варто марнувати сили, намагаючись досягнути красу цього замку. Вона, звісно, відрізняється від Бога, як і будь-яке створіння – від Творця, проте Господь сказав, що душа створена на Його образ, тому нам дуже важко досягнути властиву їй високу гідність і красу.

2. Шкода – та ще й соромно, – що ми з власної провини не розуміємо себе і так до пуття і не знаємо, хто ми. Хіба ж не буде то, доньки, вияв неабиякого невігластва, коли когось запитують, хто він, а він не знатиме навіть, хто його батько й мати і звідки він родом? Це велика дурість, та ще більшу дурість виявляємо ми самі, коли не стараємось дізнатися, хто ми такі, а відаємо тільки, що маємо тіло, про душу ж знаємо лишень, так би мовити, з чуток та ще тому, що так говорить віра. Стосовно ж багатств душі, Того, хто в ній перебуває, її благ та великої цінності, то про це думаємо вкрай рідко, а відтак і мало зусиль докладаємо задля того, щоб зберегти її красу. Всю увагу приділяємо знай грубій оправі того діаманта чи то пак зовнішнім замковим мурам, себто нашому тілу.

3. Уявімо собі, що в цьому замку, як я вже сказала⁴, сила-силенна покоїв, одні – вгорі, інші – внизу, ще інші – обабіч; посередині ж – найголовніша світлиця, де й відбувається щонайсокровенніше спілкування між Богом і душею.

Запам'ятайте це порівняння. Можливо, Бог зволить, щоб саме ним я скористалася, аби хоч трохи пояснити вам, які ласки посилає Він душам і яка різниця між ними – наскільки я сама це розумію, бо ж усі ласки не дано

осягнути нікому, що вже й казати про мене, недостойну. Якщо Господь сподобить вас здобути такі ласки, то справжня втіха знати, що це можливо; якщо ж ні, то ви й так прославлятимете Його сугубу благість. Роздуми про небо та про блаженство, що його зазнають там святі, не чинять нам шкоди, а навпаки, приносять втіху і спонукають змагати до того ж; не буде нічого поганого і якщо побачимо, що й тут, у вигнанні, такі сморідні черв'яки можуть спілкуватися з таким великим Богом і відтак любити таку незрівнянну благість і таке незмірне милосердя. Я твердо вірю, що коли хто й засмутиться, дізнавшись, що Бог дарує комусь таку ласку вже тут, у вигнанні, то цим лишень засвідчить, що йому вельми бракує смирення і любові до ближнього, бо інакше чого б ото не радіти, що Господь дає таку ласку одному з наших братів – це ж бо не перешкода, щоб і ми її отримали, позаяк Він розкривається в усій своїй величі перед ким лишень забажає. Іноді чинить так, аби виявити своє милосердя, як сам про це сказав, коли відкрив очі сліпому, а апостоли запитали, страждав той за свої гріхи чи за гріхи своїх батьків⁵. Отож Господь дарує свою ласку не тим, хто святіший та праведніший за інших, а щоб ми пізнали Його велич і прославляли у створінні; так було з апостолом Павлом і Марією Магдалиною.

4. Хтось може заперечити, що все це, мовляв, неможливо, і взагалі, краще не вводити слабких у спокусу. А проте буде менше шкоди, якщо слабкі нам не повірять, аби лиш ті, кому Господь такі ласки дарує, зуміли належно ними скористатися, а тоді сповнилися радістю і спонукали інших більше любити всемогутнього і всеблагого Бога. Щобільше, я звертаюся зараз до тих, кому така небезпека не загрожує, бо ж вони знають і вірять, що Бог часом дарує ще й більші вияви своєї любові. Певна я й того, що той, хто в це не вірить, нічого й не спізнає, адже Богові не надто до вподоби, коли людина ставить Йому якісь межі. Тому, сестри, остерігайтеся, щоб ті із вас, кого Він не поведе цим шляхом, не сумнівалися в Божій щедрості.

5. Гаразд, вернімося ж до нашого прекрасного та дивного замку – тепер слід розглянутися, як увійти всередину. Вам здається, мабуть, що я правлю тут суцці нісенітниці, бо якщо замок – це наша душа, то навіщо нам у нього входити, якщо він вже у нас всередині. Безглуздо просити увійти до світлиці того, хто й так уже в ній знаходиться. Проте мусите зрозуміти, що перебувати у замку можна по-різному. Багато душ туляться просто за зовнішнім муром, там, де й сторожа; їм і на думку не спадає спробувати потрапити до самого замку, вони не знають, що можна побачити всередині, хто живе у такому дивоглядному домі, ба навіть – скільки у ньому кімнат. Вам, напевне, не раз уже доводилося читати у книгах про молитву, що душі слід увійти в себе⁶; власне про це я й веду мову.

6. Нещодавно один учений чоловік сказав мені, що душа без молитви – як тіло розслабленого: у нього є руки й ноги, але він ними не володіє⁷. Бувають душі такі недужі, настільки перейняті зовнішнім, що зарадити їм годі; увійти у себе вони не здатні. Душі ж ці так звикли мати діло знай із гаддям та комашнею, що роїться поміж зовнішніми мурами замку, що й самі сливе до цих мізерних створінь уподібнилися, і хоч від своєї природи наділені вони великим багатством та здатністю розмовляти з самим Богом, допомогти їм уже не можна. Якщо такі душі не спохопляться і не постараються збагнути свою

страшну недугу та зцілитися від неї, то перетворяться на соляні стовпи, як ото Лотова дружина, коли озирнулася назад⁸.

7. Наскільки я розумію, брама до нашого замку – то молитва і розважання. Втім я зовсім не хочу сказати, що молитва мислена має тут перевагу над усною, позаяк навіть усна молитва не буде молитвою без думки. Якщо не думати, з Ким розмовляєш, про що просиш і в Кого, та хто такий ти сам, то це вже не молитва, хай як довго уста ворухитимуться, шепочучи слова. Часом, правда, особливих зусиль і не потрібно, але хіба внаслідок тривалої звички до молитви. Якщо ж хтось своїм звичаєм звертається до Бога як до слуги, не надто переймаючись тим, як молитися, і говорить що на язик навернеться і що запам'яталося з попередніх разів, то це, як на мене, не молитва, і не дай Боже, щоб хтось із християн отак молився! Що ж стосується вас, сестри, то – плекаю надію на милосердя Господне – ви так не чинитимете, бо при звичаєні розважати над речами внутрішніми, а це добра оборона перед таким ото брутальним звичаєм.

8. Отож, звертаємося ми не до тих розслаблених душ – якщо сам Господь не звелить їм встати, як тому чоловікові, котрий тридцять літ пролежав у купальні⁹, то їх чекає немало злигоднів та знегод, – а до тих, хто рано чи пізно увійде до замку. Нехай вони поглинуті марнотою світу, а проте наміри у них добрі; часом вони віддають себе до рук Господа і розмірковують над тим, хто ж вони такі, хоч і похапцем та без особливого старання. Раз чи два на місяць вони моляться, але думки їхні переважно обертаються довкола незліченних клопотів, які не дають їм спокою – а де скарб, там і серце¹⁰. Все ж інколи вони намагаються відкинути марноту, а саме лишень бажання поглянути на себе збоку і розуміння того, що обрав хибний шлях, означає дуже багато. Кінець кінцем вони таки входять до перших, долішніх покоїв замку, проте разом із ними туди проникає стільки розмаїтого гаддя, що їм не до снаги вже ні лицезріти красу замку, ні пізнати спокій; що ж, увійшли – і то добре.

9. Вам, доньки, либонь, здається, що все ці пояснення не надто тут доречні, бо ж ви, хвала Божому милосердю, не такі. Та наберіться терпіння – інакше ледве чи я зумію пояснити те, що сама зрозуміла про молитву. Благаю Господа, щоб Він допоміг мені сказати хоч щось, бо дуже вже важко розтлумачити вам усе це, якщо у вас немає досвіду; якщо ж він є, то ви й самі побачите, що так чи інакш довелось б торкнутися того, від чого Господь у своєму милосерді нас визволив.

РОЗДІЛ 2

Йдеться про те, яка потворна душа у смертному гріху, і про те, як Господь зволив показати це одній людині. Ще мова піде про те, як пізнати самого себе. Розділ цей вельми корисний, бо містить речі, варті уваги. Також розтлумачено, що мається на увазі під оселями, з яких складається замок.

1. Перед тим, як рушити далі, хочу дати вам таку пораду: замисліться над тим, як небезпечно споглядати такий ото осяйний і прегарний замок, цю перлину Сходу, це дерево життя, посаджене над живими водами, коли перебуваєш у смертному грісі. Найнепрогляднішій пільмі не зрівнятися з мороком такого стану... Знайте одне: хоч у душі тоді й далі світить сонце, яке надавало їй такого блиску й краси, а проте його наче й немає, бо душа вже до нього не причетна, хоч і здатна сприймати Божу велич, як ото кристал віддзеркалює сонячне світло. Ніщо не може такій душі зарадити; відтак хай які добрі вчинки вона робить, у смертному грісі перебуваючи, це не допоможе їй сягнути небесної слави, бо вчинки ці не походять із того джерела, яким є Бог – а наша чеснота стає справдешньою там і тільки там, – а відлучені від Нього, тому й не можуть виглядати у Його очах приємними. Власне кажучи, людина, припускаючись смертного гріха, намагається догодити не Богу, а дияволу; оскільки ж останній – суцця пільма, то й бідна душа стає пільмою.

2. Я знаю одну людину, котрій Господь зволив показати, якою стає душа, що чинить смертний гріх². Людина ця каже, що, на її погляд, ніхто не міг би грішити, збагнувши це; душа пішла б на будь-які випробування, що їх і уявити собі нелегко, аби лишень unikнути спокуси гріха. Вона пройнялася бажанням, щоб усі осягнули цю істину; ви ж, доньки, всякчас моліть Господа за тих, хто в такому ото стані перебуває, за всіх, хто став пільмою – як і їхні вчинки. Бо як із кристалево чистого джерела витікають тільки чисті потічки, так і вчинки душі, яка у Божій благодаті, приємні і Господеві, і людям, позаяк живляться вони із джерела життя, начеб ото дерево над водою, яке не давало б ні плодів, ні прохолоди, якби не росло біля джерела, а те не живило б його, щоб не засохло і приносило добрі плоди. Так і з душею: якщо з власної вини відійде від джерела і пустить коріння у темних, гнилих водах, то й породжуватиме тільки бруд та порок.

3. Пам'ятайте, що ні джерело, ні сонце, яке сяє посеред душі, не втрачають своєї краси і осяйності; ніщо не може їх потьмарити. А ось якщо кристал, освітлений сонцем, закрити клаптем чорної тканини, то, само собою зрозуміло, сяяти він перестане, хоч сонце й далі на нього світитиме³.

4. О душі, викуплені кров'ю Христовою! Пізнайте себе і пожалійте. Невже, знаючи, хто ви, не захочете стерти смолу з кристала? Глядіть: якщо життя ваше добіжить кінця, ви ніколи більше не зможете втішатися світлом. Ісусе, як же тяжко бачити душу, що відійшла від світла! У якому жалюгідному стані ті нещасливі замкові покої! В якому сум'ятті почуття їхніх мешканців! А зверхники – всі ці управителі, дворецькі та чатові – як же погано вони

справуються! Та й, зрештою, які плоди може дати дерево, що вкорінилося у дияволі?

5. Якось я чула від одної духовної людини, що її лякало не стільки скоєне людьми у смертному грісі, скільки те, чого вони не робили. Нехай же Господь у своєму милосерді порятує нас від такого великого зла; поки живемо, ніщо не заслуговує в наших устах назвиська “зло” настільки, як смертний гріх, бо саме він призводить до вічної погибелі. Саме цього, доньки, маємо боятися і про це маємо просити Бога у своїх молитвах, бо якщо Він не оберігає міста, то наші старання нічого не варті⁴, адже ми – не що інше як марнота.

Людина, про яку я оце згадувала, говорила мені, що завдяки Божій ласці зробила на основі всього цього два висновки: по-перше, вона дуже боїться образити Бога і тому безнастанно благає Його не дати їй згрішити; по-друге, вона набула свічадо смирення і бачить, що добро, яке чинимо, походить не від нас, а з джерела, біля якого росте дерево нашої душі, і від сонця, яке зігріває наші вчинки. Вона каже, що ця істина постала перед нею так ясно, що, творячи якесь добро або спостерігаючи, як його творять інші, вона завжди зводила все те до описаного повище джерела, добре розуміючи, що без такої допомоги ми мало на що спроможні; тому тут-таки починала славити Бога і зазвичай одразу ж забувала про свій добрий учинок.

6. Якщо будемо пам'ятати про ці дві речі, то час, який ви, сестри, витратите на читання, а я – на писання, не пропаде намарно. Вченим і мудрим людям це добре відомо й так, проте нашому слабкому жіночому розуму треба все докладно розтлумачити; можливо, власне тому Господь посилав мені на думку такі ото порівняння. Нехай же дарує нам ласку вповні ними скористатися.

7. Ці духовні, внутрішні речі настільки незрозумілі, що такій недотепі, як я, хоч-не-хоч доводиться говорити чимало зайвого, ба навіть безглузлого, доки зумію сказати хоч щось правильно. Тож нехай читач набереться терпіння – терплю ж я, коли пишу про те, на чому не надто знаюся. Достеменно, візьму часом папір, а сама – ото вже нетяма – й гадки не маю, що написати і з чого почати. Я добре розумію, як для вас важливо, щоб я, наскільки мені до снаги таке завдання, пояснила вам певні духовні питання. Завжди чуємо, що молитва – це благо, а устав нашого чину велить нам молитися аж он скільки годин⁶. Одначе в цьому випадку йдеться про те, що можемо зробити ми самі; про те ж, що чинить в душі Господь, про надприродне, сказано зовсім небагато⁷. Говоримо про це і тлумачимо на різні способи, і буде нам неабияка втіха, якщо розглянемо цю дивовижну небесну споруду, вельми незначною мірою відому смертним, хоч багато хто й проходить крізь неї. Попри те, що в деяких інших моїх писаннях Господь сподобив мене щось утямити⁸, розумію, що деякі речі – найважчі – я втямила тільки тепер. Гірше те, що, як я вже зазначала⁹, аби до них дістатися, треба буде не раз повторяти вже відоме, інакше мені, недотепі, не дати собі з цим раду.

8. Вернімося ж тепер до нашого замку, де чимало осель. Не слід уявляти собі, що їх розташовано одна за одною, от наче анфіладою; краще зверніть погляд до самої середини, де знаходиться тронна зала, а в ній – Цар; згадайте капустяну пальму¹⁰, у якої найсмачніше їстівне осердя ховається під листям. Так воно й тут: навколо зали багато кімнат, є вони й над нею. Все, що

стосується душі, треба уявляти собі вельми великим та широким; не бійтеся перебільшити, бо спроможність душі значно переважає можливості нашої уяви, і сонце, яке світить у тій тронній залі, осяює кожен її частину. Дуже важливо, щоб душа, яка тією чи іншою мірою віддається молитві, почувалася вільною та не бентежилася. Нехай ходить всіма кімнатами, і вгору, і вниз, словом, повсюди, бо Господь наділив її великою гідністю, і вона не повинна всупереч власній волі довго залишатися на одному місці. Якби ж то вона потрапила до покою самопізнання та зуміла пізнати сама себе! Зрозумійте, це дуже важливо навіть для тих із нас, хто перебуває в одній оселі із Господом. Бо хай як високо здійметься душа, ви ніколи нічого не зробите самі, і не могли б, навіть якби хотіли, бо смирення трудиться безупину, начеб ото бджола у вулику, інакше все це ні до чого. Не забуваймо, втім, що і бджола вилітає з вулика, вирушаючи до квітів у пошуках нектару; так само має чинити й душа, пізнаючи сама себе. Повірте мені і здіймайтесь часом угору, щоби споглядати безмір та велич Бога. Тут вона краще збагне власну ницість, аніж перебуваючи в собі, і легше буде їй позбутися того гаддя, що пролізло за нею до перших покоїв, де пізнаємо себе. Я вже зазначала, що Бог чинить їй велику милість, даючи змогу пізнати себе, проте, як то кажуть, мале – не перешкода великому, і, повірте мені, з Божою поміччю сягнемо більшої чесноти, ніж залишаючись прикованими до своєї нікчемної земної сутності.

9. Не знаю, чи добре я все це пояснила. Пізнати себе – достоту важливо, і мені хотілося б, щоб ви ніколи таке пізнання не занедбували, хай як високо здійметься у небо. Доки живемо на землі, найголовніше для нас – то смирення. Отож, повторюю: похвально, достоту похвально прагнути увійти насамперед до того покою, де пізнаємо себе, а тоді вже підніматися до вищих осель. Це наша дорога, і якщо можна торувати шлях рівний і безпечний, то навіщо нам крила? Намагайтесь іти цим шляхом, чинячи поступ у самопізнанні, хоча, здається мені, нам ніколи до пуття не пізнати себе, якщо не намагатимемось пізнати й Бога. Споглядаючи Його велич, усвідомлюємо власну ницість; подивляючи Його чистоту, бачимо весь свій бруд; розважаючи над Його смиренням, розуміємо, як далеко до смирення нам самим.

10. Це приносить подвійну користь: по-перше, зрозуміло, що біле здається ще білішим, коли покласти його поряд із чорним, і, навпаки, чорне виглядає чорнішим коло білого; по-друге, наш розум і воля стають кращими та шляхетнішими, їм легше чинити добро, коли ми повернуті до Бога; якщо ж ніяк не виберемося з болота своєї ницісті, то це нам неабияк перешкоджає. Ми вже казали, що ті, хто скоїв смертний гріх, знаходяться у темних і гнилих водах; так і тут (нехай уже Господь пробачить мені таке порівняння) діється щось подібне. Якщо будемо постійно потопати в убогості земного світу, то нам ніколи не вибратися з драговини страху, легкодухості і боягузтва. Завше перейматимемось тим, що про нас подумують; чи не приведе та чи інша дорога нас до біди; чи не означатиме гордині те чи інше починання; чи можна нам, таким мізерним створінням, займатися таким піднесеним ділом як молитва; чи не вважатимуть нас кращими за інших, якщо ми не підемо звичним, протореним шляхом; чи не погано вдаватися до крайнощів, хоч би й у чесноті; чи не впадемо ми, грішні, з іще більшої висоти; можливо, ми й самі вперед не підемо, й іншим завдамо шкоди; чи варто нам узагалі виділятися з-поміж інших.

11. Боже мій, Боже, скільки ж душ погубив, напевне, диявол у такий ото спосіб! Їм здається, що всі ці страхи – а я могла б назвати їх ще більше – від смирення, а вони з'являються тому, що ми погано знаємо і бачимо самих себе. Не дивина – той, хто ніколи не здіймається над собою, мав би боятися речей ще гірших. Тому й тверджу вам, доньки мої, що маємо звертати свій погляд на Христа, наше найвище добро, і на Його святих. Ось де навчимося справжнього смирення. Христос і Його святі покращать наш розум, як я вже говорила¹¹, і ми зможемо пізнавати самих себе без легкодухості і страху. Хоч це й перша оселя, та вона дуже багата і така цінна, що кожна душа, яка порятується від гаддя, що там водиться, неодмінно чинитиме поступ і далі, хоч диявол розставлятиме жахливі пастки та тенети, намагаючись завадити їй пізнати себе і знайти правильний шлях.

12. Про першу оселю я можу розповісти багато – знаю її з власного досвіду. Не думайте лишень, що в ній мало кімнат – їх там чи не мільйон¹², бо душі входять туди найрізноманітнішими способами, і кожна з них повниться добрими намірами. Проте диявол, прагнучи їх погубити, розставляє у кожному покої цілі легіони чортів, аби тільки перешкодити душам переходити з одного покою до іншого. Бідна душа ні сном, ні духом про це не відає, а він тим часом підлаштовує їй тисячу пасток. Тих, хто наблизився вже до царської світлиці, йому важче обвести довкола пальця; але тут всі ще поглинуті світськими насолодами, опановані почестями та марнославством, тож васали душі – чуття і властивості, даровані їй Богом, – ослаблені, і душу легко здолати, навіть якщо вона не хоче гнівити Бога і чинить добро. Той, хто усвідомлює, що саме в такому стані перебуває, повинен якомога частіше звертатися до Господа з молитвою і просити, щоб Його Благословенна Мати і святі заступалися й боролися за неї, бо слугам душі не до снаги її оборонити. Воістину, за будь-яких обставин сила має приходити до нас від Бога – нехай же подасть нам її у своєму милосерді, амінь.

13. Яке ж жалюгідне життя ми провадимо! Я вже згадувала деінде про те, якої шкоди зазнаємо, коли не розуміємо належним чином смирення і не можемо до пуття самі себе пізнати¹³, тож більше про це не говоритиму, хоч немає для нас нічого важливішого. Сподоби мене, Господи, сказати хоч щось корисне.

14. Зауважте, що світло, яке лине з царської зали, ледь-ледь доходить до першої оселі; не те щоб там було темно й чорно, буцім ото в душі грішника, та все ж там панує певна сутінь, крізь яку ледь-ледь пробивається світло. Винувата в цьому не сама оселя – як би це краще пояснити? – просто різне гаддя, всілякі там плазуни й отруйні змії, які прослизнули до покою разом із душею, не дають їй побачити світло; так буває, коли до світлого приміщення входить людина, якій потрапив до очей пил, і тому вона не може їх розплющити. В кімнаті світло, та її це ніскільки не тішить, бо їй не дає проходу все те гаддя, і вона тільки його й бачить. Щось подібне, як на мене, діється і з душею, яка хоч і не в зовсім поганому стані перебуває, але настільки поглинута мирськими турботами і так переймається своїм маєтком, почестями, справами – про це я згадувала й раніше¹⁴, – що хоч би й хотіла бачити свою красу і насолоджуватися нею, та не може, бо завше щось їй заважає, ніяк вона того гаддя не здихається. Щоб увійти до другої оселі, вельми важливо намагатися відкинути якомога більше непотрібних справ та занять, у кого яких. Якщо не розпочати з цього, то годі на щось і сподіватися, важко буде навіть там, де

душа на той час перебуває, залишитися у безпеці, хоч вона й увійшла вже до замку; коли перебувати постійно серед різного отруйного гаддя, то неодмінно рано чи пізно тебе вжалять.

15. Що ж буде, доньки мої, якщо ті, хто звільнився вже від таких тенет, як оце ми, і пройшов у замок далі, до інших потаємних осель, з власної провини повернуться назад до колишньої марноти? Так-бо було, через наші гріхи, з багатьма душами, які Бог обдарував ласками, а вони з власної волі впали знову у мізерію. Тут, в нашій обителі, ми вільні від клопотів зовнішніх, властивих світові; нехай же зволить Господь вчинити нас вільними і внутрішньо! Бережіть себе, доньки, від чужих турбот. Пам'ятайте, що мало в яких замкових оселях біси не ведуть уже борні за ваші душі. Подекуди, правда, їм на заваді стає сторожа – здається, я вже згадувала, що це властивості душі¹⁵, – та вельми важливо, щоб ми не були легковажними і бачили всі їхні підступи, інакше лукавий таки принадить нас під машкарою янгола світла¹⁶. У нього безліч способів завдати нам шкоди, проникаючи неквапно нам у душу; ми ж і тоді нічого не зауважуємо.

16. Я вже говорила¹⁷, що диявол діє тихо-тихо, як напилوک, тому помічати його треба якомога раніше. Спробую розтлумачити вам це докладніше.

Приміром, він навіть котрись із сестер такий потяг до покаяння, що вона місця собі не знаходить, якщо тільки себе не мучить. Наче це не так уже й погано; та якщо мати настоятелька звеліла не катуватися без дозволу, а лукавий нашіптує сестрі, що, мовляв, заради такого доброго діла можна й не послухатися, і вона продовжує потай себе умертвляти, то лишень підірве здоров'я і порушить приписи уставу. Тож бачите, до чого доводить таке благо.

Іншій сестрі вселяє у серце сильне прагнення до досконалості. Саме по собі таке прагнення є добрим, але може дійти до того, що будь-яка, навіть щонайдрібніша провина інших сестер видаватиметься їй страшним гріхом, і вона стежитиме за ними та виказуватиме настоятельці; часом таке ревне бажання в усьому додержуватися уставу призводить до того, що своїх власних переступів уже не помічатиме. Сестрам же не відомо, що коїться у неї в душі, вони бачать лишень її учинки і, можливо, не надто добре їх сприймають.

17. Те, чого добивається тут диявол, – річ не така вже й незначна: він намагається остудити взаємну любов між сестрами, а це завдало б обителі неабиякої шкоди. Зрозумійте, доньки мої, що істинна досконалість полягає в любові до Бога і до ближнього; що досконалише виконуватимемо ці дві заповіді, то досконалишими ставатимемо. Весь наш устав і приписи – то лишень засоби, які мають сприяти нам у якомога повнішому дотриманні зазначених заповідей. Забудьмо ж про нерозсудливу ревність, яка може заподіяти чималу шкоду. Нехай кожна стежить за собою. Більше я про це не розводитимусь, бо й так уже багато сказала в іншому місці¹⁸.

18. Взаємна любов між нами настільки важлива, що мені хотілося б, аби ви ніколи про неї не забували. Якщо стежити за іншими, підмічаючи кожную дрібницю, яка часом і гріхом не є – просто ми їх мало знаємо, а тому бачимо з найгіршого боку, – то душа може й сама втратити спокій, і в інших його відібрати; ось таку дорогу ціну доводиться платити за таку начебто пильність. Диявол може спокушати так і настоятельку, і це ще небезпечніше. Тут потрібна неабияка розсудливість, бо якщо дійде до порушення уставу і приписів, то не

слід дивитися на це крізь пальці; з настійливою треба поговорити, якщо ж це нічого не дасть – повідомити зверхникам. У цьому, властиво, й полягає любов. Так само слід чинити і з сестрами у разі якоїсь вагомої провини; в такому випадку мовчання через страх, що це може виявитися з нашого боку тільки спокусою, вже само по собі є спокусою. Але добре запам'ятайте: не можна обговорювати все це між собою, щоб диявол не обдунив нас – адже прищепивши нам звичку обсуджувати інших, він може здобути тут неабиякий пожиток для себе; тож говоріть тільки з тою, кого це безпосередньо стосується. У нашому домі, слава Богу, нічого такого немає, позаяк ми переважно мовчимо, та все ж краще бути насторожі.

ОСЕЛЯ ДРУГА

(нараховує лишень один розділ)

РОЗДІЛ 1

Йдеться про те, наскільки визначальною є наполегливість, якщо ставити собі за мету сягнути останніх осель, і про те, який сильний спротив чинить цьому диявол, а також про те, як важливо з самого початку не збитися з дороги.

Подається дуже добрий, перевірений досвідом спосіб на все це.

1. Тепер поговорімо про ті душі, які входять до другої оселі, і про те, що вони там роблять. Скажу стисло, позаяк вже говорила про це детально деінде¹, та навряд чи зумію уникнути повторень, бо вже й не пам'ятаю, що саме тоді казала. Якби мені вдалося подати одне й те ж по-різному, то, гадаю, ви не надто б мені дорікали, оскільки ми ніколи не втомлюємось читати книги про це, хай скільки їх маємо.

2. Отож, мова про тих, хто вже почав молитися і збагнув, як важливо не застрянути в перших оселях, проте не завжди налаштований достатньо рішуче, щоб їх покинути, позаяк не уникає нагод для гріха, а це дуже небезпечно. Втім уже те, що часом намагаються рятуватися від змій та іншого отруйного гаддя і розуміють, як добре їх позбутися, – велика для них ласка.

Почасти їм важче, ніж першим, хоч небезпека й менша, бо вони її усвідомлюють і відтак є підстави сподіватися, що підуть далі. Кажу, що їм важче, бо в першій оселі душі начеб ото німі, які нічого не чують, тому легше зносять німоту, ніж ті, що чують, але говорити не можуть, – таким було б гірше. Проте це зовсім не означає, що краще нічого не чути, бо ж розуміти, що нам говорять, – чудово. Отже, вони чують, як їх кличе Господь, адже наближаються до того місця, де Він перебуває, а Він добрий, великі Його милосердя і благість, і навіть якщо ми поглинуті марнотою, різними справами, насолодами, продажем та купівлею, що їх так полюбляє світ, навіть якщо грішимо і каємося – бо ж гаддя те вельми отруйне, знаходитися поблизу небезпечно, і справдешня була б дивовижа, якби ми жодного разу не спіткнулися об цю нечисть, – отож навіть попри все це Господь наш так високо ставить нашу любов до Нього і прагнення бути з Ним, що всякчас кличе нас до себе. Голос Божий для бідної душі вельми приємний та милий, і вона що має сили намагається чимдуж виконати Його веління. Тому й кажу, що їй важче, ніж було б, якби вона нічого не чула.

3. Не думайте, однак, що ці заклики такі ж, як ті, що про них піде мова нижче². Це просто слова праведних людей, проповіді, добрі книги і багато інших речей, про які ви, звісно ж, чули, – через них Бог промовляє до нас, – або недуги, випробування чи істини, через які Він нас повчає, коли ми молимося, хоч би й уділяли на це зовсім мало часу; Господь все одно неабияк цінує навіть ті недовгі хвилини. А ви, сестри, не нехтуйте цією першою ласкою і не журіться, якщо не відповісте Богові зразу; Він уміє чекати, чекатиме дні й роки, особливо якщо бачитиме вашу наполегливість і добру волю. Наполегливість потрібна тут

понад усе, бо лишень завдяки їй можна сягнути багатьох вершин. Але чортівня чинить запекий опір, бореться найрізноманітнішими способами; тому, властиво, й душі тут значно важче, ніж у попередній оселі. Там душа глуха й німа – ну, принаймні, чує дуже погано, і менше опирається, як ото людина, котра вже й не сподівається на перемогу. Тут, натомість, вона більше розуміє і більше може, а по ній стріляють так, що рад-не-рад, а почувеш. Саме тут і спокушають її біси отим своїм гаддям – себто мирськими втіхами – і доводять, що вдоволеність цим світом є мало не вічною; нагадують, який пошанівок вона мала у світі, скільки у неї було кривих і приятелів, яким шкідливим для здоров'я є покаєння (ввійшовши до цієї оселі, душа завжди прагне до хоч би й незначного поступу на цій ниві), словом, чинять сотні перепон.

4. Ісусе мій милий, яке ж сум'яття здіймає нечиста сила в душі, як мучиться вона, бідолашна, не відаючи, йти вперед чи повернутися до першої оселі! Проте розум, з іншого боку, підказує їй, що всі ті спокуси світу – то ніщо у порівнянні з тим, до чого вона прагне. Віра вчить її, що треба робити, а пам'ять показує, який кінець чекає зазвичай усі ті речі, нагадуючи, що ті, хто ставив їх на перше місце, все одно повмирали. Бачила вона й те, що тих, хто помер раптово, невдовзі забули; інші, що зазнали у житті слави й почестей, лежать зараз у землі, і по їхніх надгробних каменях хто тільки не топчеться, та й сама вона не раз проходила повз їхні могили, знала, що їхні тіла кишать червами і таке подібне. Воля схильна любити; бачить стільки різних благ і знаків Божої любові, що їй хочеться віддячити Йому хоч якось, особливо ж коли думає про те, що Той, хто її любить, ще й ніколи її не залишає, Він завжди з нею і дарує їй життя. Тоді розум підказує душі, що їй не знайти ліпшого друга, хай скільки років судилося прожити; що світом править ажа, а насолоди, які обіцяє їй лукавий, насправді повняться випробуваннями, клопатами і протиріччями. Ще розум говорить, що вже напевне душі не знайти поза замком ні безпеки, ні супокою, і краще їй не ходити чужими сторонами, коли у її власному домі повно всіляких благ – варто лишень захотіти в ньому залишитися. Хто ще може знайти у себе в домі все, що треба, та ще й приймає такого гостя, як сам Господь, котрий учинить душу владаркою над усіма благами, якщо тільки вона не прагне власної погібелі, буцім ото блудний син, який на чужині їв разом зі свиньми³.

5. Все це становить міцний ґрунт для перемоги над дияволом. Та, Господи Боже мій, як же псує все притаманний світові звичай прив'язуватися до марних речей! Віра наша така мертва, що ми віддаємо перевагу тому, що бачимо, а не тому, що вона нам говорить, хоча й бачимо на власні очі сумну долю тих, хто женеться за видимою марнотою. Та причиною цього є власне те згубне гаддя, про яке ведемо тут мову: той, кого вжалить отруйна змія, весь просякає трутизною і набрякає; так і ми. Якщо не стережемося, то всякчас труїмося і мусимо вживати багато ліків, щоб одужати; дяка Богові, що взагалі ще живемо. Звісно, душа зазнає тут неабияких випробувань, особливо коли лукавий збагне, що властиві їй вдача і вподобання спонукають її йти вперед; ціле пекло тоді напосаде на неї, аби лишень змусити повернутися назад і покинути замок.

6. Господи! Тут потрібна Твоя допомога, без неї ніхто не дасть собі ради⁴. У милосерді своєму не допусти, щоб ця душа піддалася на диявольські підступи і відмовилася від свого починання! Просвіти її, аби побачила, що у цьому полягає все її благо, і відвернулася від поганого товариства. Адже незмірну користь

приносить спілкування з душами, які торують шлях духовного життя, не тільки з тими, хто перебуває в тій же оселі, що й вона, але й із тими, хто начебто вже ближче підступив до царської світлиці. Розмови з такими душами стануть для неї неабияким пожитком; так близько може з ними зійтись, що вони і її проведуть із собою. Нехай же пильно чуває і не дає нечистій силі здобути звитягу над собою, бо ж коли лукавий побачить, що вона радше віддасть життя, спокій і все, чим він її спокушає, ніж повернеться до першої оселі, то вмить від неї відстане. Нехай же повниться відвагою, а не уподібнюється до тих вояків, які ставали навколішки, щоб напиться води перед битвою (не пригадую вже, з ким)⁵; нехай твердо постановить собі, що стане на герць з усім бісівським поріддям і що немає зброї, могутнішої за хрест.

7. Хоч я вже про це й говорила⁶, та це так важливо, що скажу ще раз: нехай душа забуде про втіхи та винагороди, бо не годиться з цього розпочинати, коли заходимося зводити таку величну й красну споруду. Якщо підвалину поставити на піску, то рано чи пізно завалиться ціла будівля, а нам ніколи не позбутися невдоволення і спокус. Не в цих оселях падає манна небесна; ті – далі, де все, чого душа лишень забажає, приноситиме їй насолоду⁷, бо бажатиме вона тільки того, чого бажає Бог. Дивовижно ось що: маємо сотні вад і недоліків, наші чесноти ледь-ледь пустили пагіння і дай Бог, щоб із них взагалі щось виростило, а нам не соромно шукати в молитві втіхи і нарікати на надмірну сухість! Нехай вас, сестри, ніколи таке не спіткає! Візьміть хрест, що його ніс на собі ваш Жених, і скажіть собі: ось наше діло. Хто з вас може більше витерпіти, нехай і терпить заради Нього; винагороджена буде сторицею. Все решта – не надто істотне; якщо Господь зволить вам щось із цього дати, піднесіть Йому хвалу і дяку.

8. Якщо Бог даруватиме вам внутрішні втіхи, ви можете дійти висновку, що готові і до зовнішніх випробувань. Проте Господеві краще знати, що принесе нам більшу користь; не слід радити Йому, що нам давати, бо на це Він може цілком резонно відповісти, що ми, мовляв, самі не знаємо, чого просимо⁸. Той, хто ступає на шлях молитви, має змагати лишень до праці та до рішучої постанови цілковито підпорядкувати свою волю волі Божій – ніколи цього не забувайте, це надзвичайно важливо. Далі я ще вестиму про це мову, а наразі просто будьте певні, що власне в цьому полягає найвища досконалість, якої можна сягнути на духовному шляху; що глибшим буде зазначене підпорядкування, то більше отримаємо від Бога і далі пройдемо цим шляхом. Не думайте, що для такого поступу потрібно розкрити якісь таємниці або здобути певні особливі знання; ні, все наше благо криється саме у підпорядкуванні Божій волі. Якщо з самого початку підемо не в той бік, а потім захочемо, щоб Господь чинив нашу волю і провадив нас туди, куди нам заманеться, то чи буде міцною така споруда? Тож стараймося робити все, що нам до снаги, й остерігаймося отруйного гаддя, позаяк Бог часто допускає, щоб нас переслідували і засмучували погані думки й відчуття сухості, яким дуже важко опиратися. Іноді Він навіть дозволяє тій гиді нас жалити, щоб ми надалі були обережнішими і щоб перевірити, чи справді ми каємося, що Його зневажили.

9. Тож якщо часом спіткнетесь, не давайте своєму духові занепадати і не зупиняйтесь, оскільки навіть це Господь може обернути на користь душі, наче ото аптекар, який спершу ковтає отруту, а потім – протиотруту, щоб перевірити її силу. Навіть якщо зовсім не усвідомлюємо, які ми жалюгідні створіння і

скільки зла заподіюємо собі самі розхитаністю свого життя і думок, то достатньо такого нападу з боку бісівських сил, аби ми отямилися і спробували знову зосередитися. Що може бути гірше, ніж почуватися вигнанцем у власному домі? Чи слід сподіватися, що знайдемо спокій деінде, якщо не можемо знайти його у себе? Здатності нашої душі – ось та кривна рідня, ось ті найліпші і найвірніші друзі, з якими нам, хоч-не-хоч, доведеться звікувати життя. Інколи складається враження, що вони ополчилися супроти нас, буцім прагнучи помститися за те лихо, якого завдали їм наші пороки. “Мир, мир” – не раз говорив Господь, не раз повторював ці слова своїм апостолам¹⁰. Повірте, якщо не матимемо миру, якщо не здобудемо його у собі, то не знайдемо і деінде. Тож припиняйте цю борню, сестри. Кров’ю, пролитою за нас, благаю тих, хто ще не увійшов до замку своєї душі, зважитися й увійти, а тих, хто потрапив уже досередини, – не дозволити бісівським полчищам витурити себе геть. Не забувайте, що повернення хвороби гірше за саму хворобу і частіше призводить до загибелі. Покладайтеся не на себе, а на Боже милосердя, і побачите, що Господь попровадить вас від однієї оселі до іншої й оселить врешті-решт у краю, де жодне гаддя не наважиться ні вжалити вас, ні навіть торкнутися. Звиватиметься у вас під ногами у безсилій люті, а ви знай з нього сміятиметесь, втішаючись благами, що переважатимуть всі сподівання, – ще в цьому житті, зауважте.

10. На початку¹¹ я вже писала про те, як слід поводитися, переживаючи сум’яття, навіяне лукавим, а також про те, що зосередженості в молитві не можна досягнути силою, її треба опановувати поступово; відтак більше про це тут не говоритиму. Скажу тільки, що, на мою думку, дуже важливо радитися з досвідченими людьми, інакше можна сповнитися хибною упевненістю, що йти цим шляхом нам не до снаги і якщо опиратимемось, то лишень заподіємо собі непоправної шкоди. Не здавайтесь, і Господь поверне все нам на добро, навіть якщо не знайдемо собі наставника, який міг би нас розрадити втішними словами. Від цього зла – маю на думці відмову від молитви – немає іншого ліку як тільки розпочати все спочатку; інакше з дня на день губитимемо потрохи свою душу, і дай Боже, щоб ми це добре зрозуміли!

11. Комуś може спасти на гадку, що, мовляв, якщо відмовитися від діла – так погано, то краще, либонь, зовсім до нього не братися і навіть не намагатися потрапити до замку. Я вже казала вам на початку, і Господь вам каже: хто любить небезпеку, в ній і загине¹². Брама, що веде до замку, – то молитва. До того ж безглуздо вважати, що потрапиш на небо, не увійшовши спершу у себе, не спізнавши себе і не збагнувши, які ми нікчемні створіння і скільки речами завдячуємо Богові, та не благаючи у Нього – і то не раз і не два – милосердя. Сам Господь говорить: “Ніхто не приходить до Отця, як тільки через мене”¹³ (не пам’ятаю, чи саме так Він каже; здається – так), і ще: “Хто мене бачив, той бачив Отця”¹⁴. Якщо ніколи не будемо на Нього дивитися і розважати над тим, чим Йому завдячуємо і що Він помер за нас, то не знаю, як Його спізнаємо і як Йому служитимемо своїми ділами, бо хіба має ціну віра без учинків, здійснених завдяки заслугам Христа, нашого найвищого добра? Хто пробудить у нас любов до Господа?

Тож нехай Він покаже нам, як дорого ми Йому коштуємо, і що слуга не вищий за свого пана¹⁵, і що маємо трудитися, аби увійти в Його славу. Моліться ж за те, щоб ми все це зрозуміли і не впадали всякчас у спокусу¹⁶.